

ня у життя людей, а правопорядок без права немислимий, бо якщо у якомусь випадку порядок без права і може бути забезпечений, то це вже буде не правопорядок, а якийсь інший порядок. У певному сенсі правопорядок є складовою права — і як втілення правових нормативів у практику суспільних відносин, і як досягнення мети права — забезпечення свободи і справедливості як підгрунтя впорядкованості, надійності та безпеки існування особи і суспільства.

Література

1. Основы теории государства и права / Н. Г. Александров, Д. С. Карев и др. — М.: Юрид. лит., 1963.
2. Явич Л. С. Общая теория права. — Лепишград: Изд-во ЛГУ, 1976.
3. Хропачок В. П. Теория государства и права: Учеб. пособие для высш. учеб. завед. / Под ред. В. Г. Стрекозова. — М., 2000.
4. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Пнавч. посіб. — 5-те вид., зі змінами. — К.: Атіка, 2001.
5. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. — М.: Статут, 1998.
6. Лукач Д. К онтологии общественного бытия. Прологомсны. — М., 1991.
7. Малицкий А. Советская конституция. — Х., 1924.
8. Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Вопросы теории права. — М.: Юрид. лит., 1961.
9. Чистое учение о праве Ганса Кельзена / ИИИОН АН СССР. — М., 1987. — Вып. 1.
10. Циппеліус Р. Філософія права. Підручник: Пер. з нім. — К.: Тапдем, 2000.
11. Алексеев С. С. Право: азбука — теория — философия: опыт комплексного исследования. — М.: Статут, 1999.
12. Бергель Ж.-Л. Общая теория права: Пер. с фр. / Под общ. ред. В. И. Даниленко. — М.: NOTA BENE, 2000.
13. Соловьев В. С. Право и правственность // Власть и право. Из Истории русской правовой мысли. — Лепишград, 1990.
14. Шеллинг Ф. В. Сочинения: В 2 т. — М., 1987. — Т. 1.
15. Понимание советского права. Проблемы теории. — Саратов: Саратов. ун-т, 1987.
16. Персеянц В. С. Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства. — М.: Норма, 2002.
17. Аврутин Ю. Е., Кикоть В. Я., Сыдорук И. И. Правопорядок: организационно-правовое обеспечение в Российской Федерации: теоретическое административно-правовое исследование: Монография. — М.: ЮПИТИ-ДАПА, Закон и право, 2003.

УДК 340.5

В. В. Дудченко

БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОНАВСТВА

Сьогодні перед українською юриспруденцією постає надзвичайно важливе завдання: що треба зробити для того, щоб українське право стало сприятливим і відкритим для всіх корисних новацій. Крім того, це запитання: що може запропонувати юридичному світу українська правова наука в умовах всесвітньої конкуренції правових систем? Зазначені запитання визначають актуальність даного дослідження.

© В. В. Дудченко, 2006

Метою статті є визначення певних побажань щодо образу українського права.

Даній проблемі присвячено численні праці В. А. Бачиніна, А. В. Козловського, С. І. Максимова, Ю. М. Оборотова, П. М. Рабіновича. Разом з тим існує потреба на основі аналізу і теоретичного узагальнення західної і східноазійської традиції плюралізму у праві збагатити загальне вчення про природу права.

Сутністю концептуального збагачення вчення про природу права є його комплементарно-цілісне пізнання, це пізнання є новим напрямком у розвитку правової думки в Україні і воно комплементує ідеї (метафізику), факти (позитивізм) і оцінки (аксіологія). Спроба зрозуміти дійсне поєднання цих найважливіших правових сфер є квінтесенцією дослідження. У цій спробі синтезу комплементарна концепція пізнання права зштовхується з своїми головними проблемами, найважливішою серед яких є розробка онтології, яка б була адекватною зазначеній концепції синтезу. На нашу думку, такою адекватною онтологією є ейдетична теорія (теорія ейдосів). Через феноменолого-ейдетичну редукцію і з урахуванням новітніх висновків антропологічної філософії у праві виявляється його допонятійна або донаукова чи доконцептуальна глибина. Вирішальна роль у цій редукції належить телеологічному методу. Цінність телеології у тому й полягає, що вона дозволяє ставити за мету і реалізовувати те, що не існує реально, а лише мислимо. У телеології мета права впливає з заздалегідь заданого доктринального постулату. Таким постулатом є справедливість.

У такий спосіб пізнане право є передзнанням для юриста. У ньому виявляється ідея (дух) права, яка стає регулятором поведінки. Юридичні факти є значущими, цінними, істинними, коли вони віддзеркалюють ідею права як універсальну реалію, універсальну сутність.

Як результат, ейдетична теорія обґрунтовує, що право у суспільстві не самодостатнє і не автономне. У законах держави мають втілюватися цінності суспільства. Головною суспільною цінністю є справедливість, її основний (свобода) і опосередкуючі (права людини) принципи. За такого підходу право й розуміють як здійснення ідеї справедливості. Тож право неможливо належним чином зрозуміти, не усвідомивши його цілей, юрист має знати, якою є система цінностей сучасного суспільства і використовувати право як засіб для досягнення справедливості у межах цієї системи цінностей.

Духовно освіченим юристом є той, хто вміє за текстами законів розпізнавати ідею права як їх мету і зумовлюватися нею до дії. Мислити субстанційну сутність права і фактично жити цією сутністю як своєю власною важливо і необхідно. Очевидно тоді, що ейдетична теорія у викладанні і вивченні права сьогодні в Україні потребує реформ усієї юридичної освіти. Розуміння права у зазначенні справедливості і свободи є тією істиною, яка здобувалась людством впродовж усієї історії. Звідси впливає, що ідея права є найважливішою і найскладнішою проблемою всієї юриспруденції. Де ця ідея лише зароджується, там відсталість і невігластво. Там же, де вона розвивається, відсталість зникає, там людина починає мислити, там суспільство починає долати неучтво. Людина ж, яка мислить, розбудовує суспільство відповідно до своєї подобі; суспільство таке, якою є вона сама, вона знає лише те, що їй відомо, а якщо вона знає

мало, то суспільство неосвічене; будь-яке знання, поняття, здобуте людиною, виражає прогрес суспільства.

Пізнання ідеї права як передзнання надає змогу усе розмаїття юридичних фактів звести до першопричини і основ (ідеї права та принципів, що впливають з неї) і вже на їх підставі зрозуміти ці юридичні факти. Ідея завжди випереджає факт і вказує йому той напрямок, за яким факт мусить іти услід. Ідея оцінює факт. За такої умови юрист пізнає глибокий зв'язок юридичних фактів з ідеєю права, як їх першопричиною і, у такий спосіб, осягає істинний смисл і дух юридичних приписів позитивного права. Ніяка позитивна методологія досягти цього не спроможна.

На підставі викладеного очевидно, що існує гостра потреба реформ у викладанні і вивчанні права.

Видетичне вчення про природу права своєю підставою має порівняльно-правові дослідження. Це вчення можна конкретизувати через послідовне і системне обґрунтування стильоутворюючих елементів сучасного права України. І знову, така конкретизація матиме перспективу і буде плідною, якщо її здійснювати не інакше, як у контексті компаративно-правових досліджень. Щоб пізнати справжню цінність права, треба долати партикуляризм власного національного права, бо останнє не в змозі служити критерієм оцінки себе самого, ця глибока думка є неабияким вагомим аргументом на користь необхідності проведення порівняльно-правових розвідок.

Як і в якому обсязі компаративісту треба вивчати вибраний для дослідження матеріал? Це питання важливе, оскільки воно тісно пов'язано зі смислом і метою порівняльного правознавства, його науковим методом. Якщо порівняльне правознавство — це система мислення, яка змушує компаративного юриста міркувати певним чином і не інакше, то важливо акцентувати увагу на предметі, функціях і цілях цієї наукової і навчальної дисципліни.

Компаративісти у своїх дослідженнях здійснюють порівняння правових устроїв і їхніх угруповань. Просте описове вивчення зарубіжного права не можна вважати, власне, порівняльним правом. Бо у такому описі відсутнє дійсно порівняння правових систем. Про порівняльне правознавство у точному смислі цього слова можна говорити лише тоді, коли висновки дослідження з якоїсь певної проблеми формулюються на основі порівняння конкретних даних різних країн. Досвід підтверджує, що порівняльний метод діє найбільш ефективно, коли дослідник, по-перше, викладає найбільш суттєві дані стосовно національного права кожної країни, по-друге, використовує їх як основу для поглибленого критичного аналізу і, по-третє, пропонує власні висновки, які мають значення для аналізу свого національного права. Головна мета порівняльно-правової науки полягає у критичній оцінці правової політики [1, 19]. Порівняння — найскладніша частина компаративного дослідження. При порівнянні кожне рішення, що вивчається, розглядається і оцінюється у взаємозв'язку з рішеннями інших правоустроїв, а не з точки зору його власного правоустрою. Це і є справжнім порівнянням.

У зв'язку з визначенням предмета порівняльного правознавства, слід наго-

лосити, що воно не в змозі обійтися без власних понять. Цим поняттям властивий більш узагальнений зміст, ніж в національному праві. Бо ці більш широкі родові поняття поєднують гетерогенні, але функціонально однорідні інститути. Прикладами таких понять є тип права, стиль права, елементи стилю, принцип права, сім'я права, універсалізм науки права та інші.

Порівняльне правознавство багатофункціональне. Першочерговою його функцією є затвердження принципу універсалізму науки права і у такий спосіб розширення сфери пізнання. Цілком очевидно, що наука ніякої країни не в змозі розвиватися лише на основі інформації, отриманої у межах власної правової системи. Порівняльне правознавство виводить правову науку з архаїчного стану, який перешкоджає її розвитку, на міжнародний рівень [1, 26–27].

З цього приводу важливими є такі міркування. Міжнародний обмін результатами наукових досліджень у сфері природничих наук і медицини — факт настільки очевидний, що не потребує подальших пояснень. Не існує більше німецької фізики, бельгійської хімії чи американської медицини. Аналогічний стан справ має бути і у правовій науці.

Для усвідомлення природи наукового знання необхідно виходити з таких відомих двох полюсів науки, як партикуляризм фактів і їхнє понятійно-логічне узагальнення. Наука і є понятійно-логічним узагальненням досліджуваних емпіричних фактів для виявлення їхніх спільних і регулярних (повторюваних) ознак або властивостей. Такі спільні і повторювані властивості позначаються поняттям «науковий закон». Найголовніше те, що в науковому знанні факти підводяться під загальні закони або принципи і пояснюються останніми. Досліджувані факти є наслідком дії відповідних законів чи принципів. Тож головне у науці не просто спостережні, емпіричні і партикулярні факти, а їхнє понятійно-логічне узагальнення для виявлення законів чи принципів. Без такого узагальнення говорити про науку не доводиться.

Викладене співвідношення між партикуляризмом фактів і їхнім понятійно-логічним узагальненням неабияк виразно схоплене К. Цвайгертом і Х. Кьотцем. Просте тлумачення закону, як це традиційно практикується юристами, навряд чи можна віднести до сфери гуманітарних чи соціальних наук. Правове дослідження здобуває справді наукового характеру лише тоді, коли підноситься вище за досліджувані норми будь-якої національної системи, як це має місце у філософії права, історії права, соціології права і у порівняльному праві [1, 11].

Порівняльне правознавство як метод володіє більш широким спектром типів рішень, ніж національно обмежена правова наука. І перш за все тому, що рішення, які містяться у правових системах світу, більш різноманітні і багатші за змістом, ніж ті, які в змозі розробити обмежений рамками своєї національної системи юрист, хай навіть володіючий багатим уявленням. Порівняльне правознавство розширює і збагачує «набір рішень» і надає критично налаштованому досліднику можливості знайти «більш оптимальне рішення» для даного часу і місця.

Якщо порівняльно-правовий аналіз показує, що дана проблема за кордоном

вирішується інакше, не можна виступати проти використання цього рішення у національному праві лише на тій підставі, що таке регулювання «іноземне», тож і непридатне. З цього приводу знову-таки Р. Герінг зазначав: «Питання про рецепцію іноземних правових інститутів є питанням не “національної приналежності”, а простої доцільності, необхідності. Ніхто не буде привозити з далеких країв те, що у нього самого є такої або кращої якості. Тільки нерозумний буде відмовлятися від кори хінного дерева лише на тій підставі, що воно виросло на чужому полі» [2, 67–68].

Тож принцип універсалізму науки права покращує взаєморозуміння між народами, стимулює через порівняльно-правові дослідження постійну критику власного правоустрою, що в змозі бути більш вагомим внеском у розвиток національного права, аніж національно обмежена «догматична дискусія».

З огляду на сказане впливає, що лише на підставі універсалізму науки права можливо сформулювати виразні і змістовні принципи права. Принципи права неможливо віднайти, якщо залишатися у суто юридичній, вузькій сфері. Виявлення цих принципів потребує залучення до аналізу перш за все неюридичного чи то філософського знання. Історично теорію держави і права писали переважно філософи. Невипадково сучасний французький правник Ж.-Л. Бержель зазначає, що філософія мусить допомогти визначити право, зрозуміти, що таке право, за якими ознаками його можна пізнати, які його витоки і мета. «За зовнішніми видимими проявами права, якими є закони, судження, юридичні факти, затаєні абсолютні концепції права, сфера юридичної метафізики, яка може бути вічною і всезагальною» [3, 38–39].

Зі сказаного впливає, що виявлення принципів права, як і затвердження універсалізму науки права, перетворює порівняльне правознавство у елітну наукову і навчальну дисципліну.

Порівняльне правознавство неабияк впливає і на юридичну освіту. Його вивчення дозволяє по-новому, нетрадиційно підходити до вивчення чинних норм національного права, які страждають від обмеженості через партикуляризм національної доктрини.

Щойно ми наголошували, що загальні принципи права допомагають долати формалізм у праві. До сказаного додамо таке. Сьогодні юристи зштовхуються з безпрецедентною інтернаціоналізацією правового життя. Політико-правові проблеми війни і миру, расової приналежності навколишнього середовища, соціальної справедливості в змозі бути успішно вирішені лише у співробітництві народів і держав, а не в умовах національної ізоляції. Порівняльне правознавство вказує, всупереч позитивізму, догматизму і обмеженому націоналізму, на всеохоплюючу цінність права і універсальність правової науки, допомагає подолати вузьку спеціалізацію за допомогою більш широких категорій ефективного узагальнюючого правового мислення, яке озброює критичний розум широким «набором рішень», у яких сконцентровано досвід всього світу [1, 36].

Сучасне порівняльне правознавство, акумулюючи досвід чинних правоустроїв країн світового співтовариства, дозволяє не лише використовувати різні варіанти рішень конкретної юридичної проблеми, але і розглядати їх в істо-

ричному аспекті, надаючи тим самим можливість оцінити через порівняння ефективність рішення, яке приймається на національному рівні.

Таке має сприяти тому, що рішення певної національної юридичної проблеми буде прийматися лише після критичної оцінки результатів дослідження того, як вирішується ця проблема в інших країнах з високою правовою культурою. Тільки за такої умови певне національне рішення здобуває необхідну ефективність і буде виховувати почуття відповідальності, яка стимулюватиме дух реформаторства і прагнення поліпшити право.

Принципи права є підставою для вирішення проблеми уніфікації права на міжнародному рівні. Виявом цієї уніфікації є міжнародні конвенції, міждержавне співробітництво і акти міжнародних організацій. У державах — членах Європейського Союзу уніфікація права здобуває все більшого значення завдяки використанню наднаціональних правових інструментів (директив і регламентів). Мета уніфікації — усунення відмінностей у національних правових системах на підставі загальновизнаних принципів права. Значення уніфікації права полягає у поліпшенні міжнародно-правового співробітництва. Уніфіковане право сприяє більшій передбаченості і більш високій ступені стабільності правового простору.

З огляду на сказане впливає, що важливе завдання компаративного юриста полягає в тому, щоб знайти в іноземному праві аналогії вирішення власних юридичних проблем. Мета порівняльно-правових досліджень — пошук і виявлення більш ефективних правових рішень.

Підіб'ємо підсумки. Комплементарно-цілісна концепція пізнання права має бути новим напрямком у розвитку правової думки в Україні. Ця концепція синтезує ідеї (метафізика), факти (позитивізм) і оцінки (аксіологія) і є спробою зрозуміти дійсне поєднання цих найважливіших правових сфер. У спробі досягти синтезу комплементарна концепція пізнання права зштовхується з своїми головними проблемами, найважливішою серед яких є розробка онтології, яка б була адекватною зазначеній концепції синтезу. На нашу думку, такою адекватною онтологією є ейдетична теорія (теорія ейдосів). Через феноменолого-ейдетичну редукцію, і, враховуючи новітні висновки антропологічної філософії, у праві виявляється його допонятійна або донаукова чи доконцептуальна глибина.

Ейдетичне вчення про природу права можна конкретизувати через послідовне і системне обґрунтування стильоутворюючих елементів сучасного права України. Така конкретизація матиме перспективу і буде плідною, якщо її здійснювати не інакше, як у контексті компаративно-правових досліджень. Щоб пізнати справжню цінність права треба долати партикуляризм власного національного права, бо останнє не в змозі служити критерієм оцінки себе самого.

Елітні функції порівняльного правознавства як затвердження універсалізму науки права і на цій підставі виявлення принципів права дозволяють піднести національну правову науку і освіту до рівня транснаціональних і їх уніфікувати.

Сутність порівняння полягає і тому, щоб поглянути на різні рішення під новим кутом зору, який дозволяв би виявити насамперед їхню подібність або схожість. При порівнянні кожне досліджуване рішення буде розглядатися і оці-

нюватися у взаємозв'язку з усіма іншими, а не з точки зору власного правового устрою дослідника. Ця нова точка зору і характеризує порівняння у справжньому смислі цього слова. Таке має сприяти тому, що рішення певної національної юридичної проблеми буде прийматися лише після критичної оцінки того, як вирішується ця проблема в інших країнах з високою правовою культурою.

Література

1. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2 т. — М.: Междунар. отношения, 2000. — Т. 1. Основы.
2. Иеринг Р. фон. Дух римского права на различных ступенях его развития. — С.Пб, 1875. — Ч. 1.
3. Бергель Ж.-Л. Общая теория права: Пер. с фр. — М.: NOTA BENE, 2000.

УДК 340.13:351.84-053.6

Н. М. Крестовська

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЮВЕНАЛЬНОГО ПРАВА

Властива добі постмодерна юридизація суспільного життя, серед інших своїх проявів, привела до формування правової ювеналістики (термін введений до наукового обігу Д. А. Ягофаровим [22, 73–74]). Це поняття охоплює комплекс, що складається з системи правових норм, правових знань, правових інституцій та інших правових утворень, метою та змістом яких є забезпечення виживання, розвитку та соціалізації дитини. Ядром цього комплексу є новий підрозділ національних та міжнародної правових систем — ювенальне право, яке стало предметом досліджень В. І. Абрамова [6], Н. Є. Борисової [7], Л. Ю. Голишевої [10], В. В. Кулапова [12], О. В. Заряєва [20].

Становлення ювенального права є проявом загальної тенденції правового розвитку: встановлення або офіційне визнання державою правових норм є відповіддю на появу нових суспільних потреб та інтересів, на постановку нових цілей, формування нових цінностей. Визнання соціального чинника як основного у процесі ініціювання правотворчості властиве більшості відомих на сьогоднішні шкіль права: природно-правовій, психологічній, історичній, соціологічній. Метою цієї статті є визначення, систематизація та аналіз соціальних джерел ювенального права, що, на нашу думку, дасть можливість уточнити загальнотеоретичні уявлення про механізм впливу соціальних чинників на процес утворення нових підрозділів права.

Актуальність дослідження поставленої проблеми носить як теоретичний, так і практично-прикладний характер. Із суто теоретичних позицій виявлення джерел (факторів) галузеутворення, на наш погляд, сприятиме розв'язанню проблеми критеріїв розмежування галузей права, яка, незважаючи на численні дискусії, досі залишається невирішеною [16, 31]. Практично-прикладний аспект дослідження полягає у необхідності оптимізації процесу формування га-